

A Délkeleti-Bükk növényföldrajzi jellemzése *

LESS Nándor

A Bükk-hegység délkeleti része egészen a legutóbbi időig nemcsak a hegység, de egész Borsod-Abaúj-Zemplén megye legkevésbé feltárt területei közé tartozott. A századunk első felének szórványos florisztikai kutatásai (BUDAI 1912, 1913; HULJÁK 1927, 1929; SOÓ és mtsai. 1943) után csak az utóbbi években fordult a botanikusok, zoológusok figyelme e vidék felé. Az ismeretlenséget jól mutatja a természetvédelmi területek hiánya is, és jóllehet a Kisgyőri-galya (= Ásotfai-tető) a közelmúltban megyei szintű védettséget kapott, olyan – nyugodtan mondható, országos jelentőségű – értékek, mint a Csókás-hegy déli oldalának őserdő jellegű melegkedvelő tölgyese, mely a maga nemében az egész Bükk-hegységen belül páratlan ill. a hozzá kapcsolódó völgytalpi szurdokerdő, avagy a Palabánya-völgy és a Leső-hegy környéke továbbra sem részesülnek semmiféle védelemben (**).

E tények inspiráltak arra, hogy 1985-86-ban elkészítsem a terület vegetációtérképét, melyet – a Délkeleti-Bükk növényföldrajzi jellemzésével együtt – e dolgozat ad közre. A térképezett terület nagysága 2600 hektár. A terület növénytársulásainak rövid jellemzése a Botanikai Közleményekben jelenik meg (*megjelent: LESS 1988; a szerk.*).

Az általam használt Délkeleti-Bükk terminus nem önálló földrajzi tájegység, növényföldrajzi értelemben azonban mutat bizonyos sajátosságokat, eltéréseket a Bükk többi részéhez képest. (A vizsgált terület határai: Bükszentkereszt – Kékmező – Kisgyőr – Bekény-hegytől É-ra – Lőfő-tiszás – Bükszentkereszt.) A továbbiakban úgy kívánom elsősorban jellemezni a területet, hogy a Bükk egészének növényföldrajzi-cönológiai képéhez viszonyítom és a különbségeket emelem ki.

A Bükköt jól ismerő botanikusok előtt nyilvánvaló, hogy a hegység vegetációjának képe nem egységes. Egészen eltérő képet mutat például a Bükkfennsík – melyre a montán bükkösök (Aconito-Fagetum) és a török alján elhelyezkedő szőrfügyepek (Festuco ovinae-Nardetum) jellemzők – a fennsík északnyugati letöréséhez képest, melynek képét a különféle szikla- és szurdokerdő társulások (köztük a Tilio-Sorbetum, Seslerio-Fagetum) szabják meg és megint más pl. a Délnyugati-Bükk, ahol a dél felé futó hosszú pala- és gabbrógerinceken cseres tölgyesek váltakoznak mészkéregű tölgyesekkel. Általában elmondható, hogy az eltérésekért elsősorban a különböző alapkőzet ill. a tengerszint feletti magasság és a fő lejtésirány (lejtőkiettség) felelős. Ezek aztán az összes többi, vegetációra ható tényezőt (talaj, mezo- és mikroklímatis viszonyok, mikrorelief, lejtőmeredekség, stb.) meghatározzák. Természetesen florisztikai szempontból az egyes részterületek egymáshoz ill. a szomszédos területekhez viszonyított helyzete is fontos, így például a hegység peremén sokkal inkább várható síksági-kollin fajok megjelenése, mint (hasonló adottságok mellett) a hegység belsejében.

Lássuk most már, mi jellemzi az elmondottak alapján a Délkeleti-Bükköt!

A terület uralkodó kőzete a triász, ún. répáshutai mészkő. Emellett a délnyugati részen megjelenik a sötétszürke, triász pala ill. az eocén nummuliteszes mészkő. A Bükkaljával határos részek heglábaira pedig helyenként felhúzódik a miocén riolittufa és kavics ill. az oligocén agyag és mészmárga. E kőzeteken a völgyhálózat úgy alakult ki, hogy elsősorban az ÉNy-DK-i irányú gerincek és völgyek és az erre merőleges DNy-i ill. ÉK-i kiettségű lejtők jellemzők. Ez a társulás-foltok térképi megjelenésében is megmutatkozik, mivel azok általában ÉNy-DK-i irányban megnyúltak. A terület magassága szintén ÉNy-DK-i irányban 700 m-ről (Kőlyuk-galya 720 m) lépcsőzetesen csökken és keleten ill. délkeleten, mintegy 200 m magasságban a Bükkaljához kapcsolódik.

Végeredményben tehát a Délkeleti-Bükk alapkőzet szempontjából egy kisebb, változatos alapkőzetű DNy-i és egy nagyobb, egységes, mészkőből felépülő ÉK-i részre tagolható és ez utóbbi egy 600-700 m-es ill. egy 400-500 m-es átlagmagasságú területre bontható (a lejtésviszonyok az egész területen egységesek, így nem képezhetik felosztás alapját). E hármás bontás alapján tagolható a terület növényföldrajzi szempontból.

A.) A legmagasabb terület 600-700 m-es csúcsmagasságú bércekre tagolódik. Ezek lejtői nem túl meredek, ugyanakkor helyenként kisformákban gazdagok. A Galuzsnya-tető, Nagy-Som-tető ill. Szögcsék-tető – Teber-tető vonulat északi oldala tartozik ide. Az alapkőzet mindenütt mészkő. Jellegzetes társulása a középhegységi bükkös (Melitti-Fagetum), melybe helyenként tekintélyes mennyiségű gyertyán (*Carpinus betulus*) keveredik, sőt helyenként tiszta állományokat alkot. Típusai közül a *Carex pilosa*-s az uralkodó. E zonális társulást a hegytetőkön ill. a gerinceken hárs-köris sziklaerdők (Tilio-Fraxinetum) váltják fel, melyekre jellemző a hárs fajok hiánya és a mérges sás (*Carex brevicollis*) tömeges jelenléte. A Teber-tető – Szögcsék-tető vonulatban e társulás további

* A közlésre kész kéziratot Less Nándor 1987-ben készítette el.

** A 23/1996. (X.9.) KTM rendelet a Bükki Nemzeti Parkhoz csatolta a Délkeleti-Bükk 3019,8 ha kiterjedésű területét. (a szerk.)

módosulata jelenik meg, melyből a hárs mellett további Tilio-Fraxinetum elemek is kimaradnak (pl. *Carex brevicollis*), helyettük különféle, bükkösökre és gyertyános-tölgyesekre jellemző növények jelennek meg. Így e társulások leginkább talán degradált Mercuriali-Tilietum-ként értékelhetők. A Kőlyuk-galya – Teber-tető által közrezárt, észak felé nyitott katlanban 600-700 m-es magasságban pedig már montán bükkös (Aconito-Fagetum) is megjelenik.

A Délkeleti-Bükk ezen része minden tekintetben a Répáshuta – Hollóstető – Bükkszentkereszt környéki területekre emlékeztet és annak növényföldrajzi értelemben szerves folytatását ill. egyben keleti elvégződését képezi. Némi eltérést legfeljebb csak az igen nagymértékű elkörösödésben mutat, ez azonban valószínűleg a többszöri leirtás hatására bekövetkezett degradálódás eredménye.

B.) Az előző 600-700 m-es csúcsmagasságú terület délkelet felé 200-250 m-es lejtővel kapcsolódik a következő, 400-500 m-es csúcsmagasságú felszínhez, mely azután kisebb-nagyobb lépcsőkkel ereszkedik le a Kisgyőri-medencéhez. E területet is mészkő építi fel. Növényföldrajzi értelemben ide számítható a Teber-tető – Szögszék-tető vonulat 500-700 m-es magasságban elhelyezkedő déli lejtője is. A hegyhátak déli oldalát mindenütt mészkedvelő tölgyes (Corno-Quercetum) borítja, karsztbokorerdő (Ceraso-Quercetum) és lejtősztyeppré (Pulsatillo-Festucetum rupicola) foltokkal tarkítva. Ezek kiterjedése arányos a lejtő nagyságával és a tengerszint feletti magassággal. Legnagyobb kiterjedésüket a legdélebbi vonulatban éri el, mely az Ásottfa-tetővel kezdődik és a Teber-tetőig húzódik. Itt hatol fel a társulás-komplex a legmagasabbra: 700 m fölé. Az északabbi vonulatokban kiterjedésük csökken. Kivétel csupán a Csókás-tető déli oldala, mivel itt a Csókás-völgy mély bevágása miatt ismét jelentősebb méretű délies lejtő alakulhatott ki. E komplexek fajgazdagsága kiterjedésükkel arányos: a legnagyobb fajszámot az Ásottfa-tető – Teber-tető vonulatban, az Ivánka-galyán és a Csókás-tetőn éri el. E társuláskomplex az, mely a Délkeleti-Bükkre leginkább jellemző és amely egyéni, sajátos arculatot kölcsönöz e tájegységnek. Ehhez hasonló kiterjedést a Bükkben e komplex csupán a Hór-völgy kijáratának környékén és a Nagy-Eged – Várhegy vonulatban ér el, így területünk jellegében leginkább e tájegységekkel rokon. Feltűnő azonban, hogy a tájegységek között a florisztikai összetételben árnyalatnyi eltérések mutatkoznak. A Hór-völgy környékével összehasonlítva feltűnő például az ott jelenlévő pikkelypáfrány (*Ceterach javorkaeumum*) ill. a sugaras zsoldina (*Serratula radiata*) itteni teljes hiánya, másrészt a zöldes kigyókapor (*Silauum peucedanoides*) itteni tömeges megjelenése. Ha egy növényvel kellene a Délkeleti-Bükköt jellemeznem, akkor a *Silauum peucedanoides*-re esne a választásom. E növény a Hór-völgy környékén ill. a Háromkövön is megjelenik 1-2 példányban, itt azonban helyenként kaszálható sűrűségben található. Az itt tapasztalható jellegzetességek egyébként túlnyúlnak a Délkeleti-Bükk általam körülhatárolt részein és megjelennek észak-keletre, a Nagykovácsa, Galya-tető, Poklos-tető mészkedvelő tölgyeseiben, karsztbokoerdeiben és sztyeppréjein is, ott azonban sokkal degradáltabb formákban. A degradálódás sajnos a területünkön is megfigyelhető az erdészet fenyvesítése nyomán, amely különösen a Teber-tető – Kőlyuk-galya vonulat környékén öltött nagy méreteket. Ugyanakkor helyenként szinte háborítatlan állományok találhatók. Ezek közül is kiemelkedik fajgazdagságával az Ásottfa-tető. Több faj is előfordul itt, melynek ez az egyetlen bükki lelőhelye vagy legfeljebb 1-2 ponton fordul elő még ezen kívül. Ilyenek: a *Stipa dasyphylla*, *Bupleurum pachnospermum* (e két faj új a Bükk flórájára nézve), *Daphne cneorum*, *Jurinea mollis* subsp. *macrocalathia*. Mindezt részben a hegy elhelyezkedése is indokolja, hiszen a hegy a Bükk délkeleti bástyája, így exponált helyzete folytán számos növényföldrajzi hatásként van kitéve. Figyelemre méltó, hogy az ilyen exponált helyzet a Bükkben máshol is nagy fajgazdagságot eredményez – elég csak a Bélköt vagy a Nagy-Egedet említeni, de távolabbra tekintve a tokaji Nagy-Kopasz, a gyöngyösi Sár-hegy vagy a Szársomlyó helyzete is hasonló.

A Csókás-hegy DNy-i, meredek, sziklás oldala nem annyira fajgazdagságával (bár az sem lebecsülendő), sokkal inkább mészkedvelő tölgyesének (Corno-Quercetum) érintetlen, szinte őserdő jellegével tűnik ki. Aljnövényzetében tömegesen jelenik meg a *Laser trilobum*, *Iris graminea* subsp. *pseudocyperys*, *Dictamnus albus* stb., helyenként az erdő fainak korösszetétele is az őseredetihez hasonló. E hegyoldalban jelenik meg a terület egyetlen nyúlfarkfüves sziklagöveje (*Diantho-Seslerietum*).

Az eddigiekben a délies lejtőkről esett szó, a hegyhátak északi oldalain alacsonyabban a cseres-tölgyesek (Quercetum petraeae-cerris), kb. 400 méter fölött a gyertyános-tölgyesek (Quercu-Carpinetum) uralkodnak, ezek azonban – klímazonális társulások lévén – kevésbé játszanak szerepet a táj jellegzetes arculatának kialakításában.

A terület társulásainak „rendjét” csupán a mély és sziklás, meredek oldalú Csókás-völgy szakítja meg. A völgy DNy-ÉK-i irányú szakaszának két oldalán alakultak ki a Délkeleti-Bükk legszebb, legtipusosabb Tilio-Fraxinetum-ai, melyek olyanok, mintha tankönyvből léptek volna elő. A völgy alján végig pedig a Délkeleti-Bükk egyetlen szurdokerdeje (Phyllitidi-Aceretum) húzódik, ez azonban a Déli-Bükk legpompásabbjai közé tartozik (talán a hór-völgyi vetekedhet vele). Az alacsony tengerszint feletti magasság és elszigetelt helyzete miatt fajgazdagsága természetesen nem éri el a Nagy-fennsík északnyugati letörésének pompás szurdokerdeit, de azért mégsem lebecsülendő.

C.) A terület délnyugati részét (Nagy-kő-tető – Leső-hegy) az eddig tárgyalt területek egyeduralkodó mészkővel szemben többféle kőzet építi fel. Ahol a pala jelenik meg a felszínen, ott egyhangú cseres-tölgyesek (Quercetum

petraeae-cerris) a jellemzőek ill. két folton mészkérülő társulások is megjelennek. Ezek közül a Pince-verő északi oldalában található áfonyás mészkérülő bükkös (Deschampsio-Fagetum myrtilletosum) az érdekesebb – állományának típusossága a Nagy-fennsík északi részének porfirrit-sávján megjelenőkével vetekszik. A terület pala alapkőzetű részébe közepén ÉNy-DK-i irányban elnyúlva egy triász mészkőszáv ékelődik. Ezen igen tagolt domborzat alakult ki, ennek megfelelően növénytársulásai is igen mozaikosak. Különösen érdekes a Palabányavölgy, melybe észak felől kis oldalvölgyek torkollanak, közöttük kis gerincek húzódnak. Tájékpíleg az egész némileg a Vértes dolomitján kialakult mikroreliefhez hasonló. A gerincek déli meredek lejtőjén mészkedvelő tölgyes (Corno-Quercetum), karsztbokorerdő (Ceraso-Quercetum) és lejtősztyeppré (Pulsatillo-Festucetum rupicolae) állományai váltakoznak, keleti és nyugati oldalukon helyenként hárs-köris sziklaerdő (Tilio-Fraxinetum) tipikus foltjai jelennek meg *Carex brevicollis*-szal, ellaposodó tetejükön cseres-tölgyes (Quercetum petraeae-cerris) található. A gerinceket elválasztó kis völgyek alján gyertyános-tölgyes (Quercus petraeae – Carpinetum) húzódik, helyenként némi szurdokerdő-karakterrel. Az előbb említett mészkőszáv ÉNy-i részén (Nagy-kő tető) annyiban változik a mikrorelief, hogy a délkeleten egészséges mészkőszáv itt apró részekre hasadozik fel, melyek közt agyagpala-térstörések helyezkednek el. A mészkő a palából a szelektív denudáció révén ki ÉNy-DK-i irányú gerincekben emelkedik ki, melyek tetején mindenütt szép hárs-köris sziklaerdő (Tilio-Fraxinetum) állományok találhatók.

Összességében – vegetációját tekintve – a terület leginkább a Délnyugati-Bükkhöz hasonlít. A Délnyugati-Bükkben is megfigyelhető ugyanaz a jelenség, hogy a nagykiterjedésű palaterületek egyhangú növényzetébe a mészkőszávok által változtatossá váló mikroreliefen (Imókó, Fekete-len) kialakult változatos társulás-mozaikok ékelődnek.

Egészen sajátos, a Délkeleti-Bükk összes többi részétől elütő fiziognómiájú a Leső-hegy. Ezt eocén nummuliteszes mészkő építi fel, mely a triász mészkőnél sokkal gyorsabban aprózódik, ezért a hegy délkeleti, délnyugati és nyugati oldalán igen meredek, sziklatörmelékkel borított – leginkább a dolomiton kialakultakhoz hasonló – lejtők jöttek létre. A lejtő felső részén Corno-Quercetum található, alsó részén pedig bükkös, melynek érdekessége, hogy 250-300 méter tengerszint feletti magasságban, délies lejtőn található. Itteni fennmaradását feltehetően a meredek, sziklás lejtőnek köszönheti – ennyiben az Északi-Bükk Seslerio-Fagetum-aihoz hasonló, egyébként florisztikailag nem sok hasonlóságot mutat e társulás felé. Az igazán különleges a hegyoldal középső része, ahol a két fenn említett és jellegében annyira különböző társulás keveredik. Ez a sáv némileg Fago-Ornetum jelleget ölt, benne megjelenik a bíboros kosbor (*Orchis purpurea*). Megjegyzendő, hogy ehhez hasonló karakterű a Sikfőkút melletti Cseres-tető, melyet szintén eocén mészkő épít fel. A Leső-hegy keleti oldalának sztyeppréje kitűnik leánykőkörcsin (*Pulsatilla grandis*) állományának gazdagságával, ami annál feltűnőbb, minthogy a faluhoz közel található, a lejtő aljában már szőlőskertek vannak. E populáció a bükki állományok közül valószínűleg messze a legnagyobb – már csak ezért is védelemre érdemes lenne a hegy.

Abstract

A phytogeographical description of the South-Eastern Bükk Mts. (NE-Hungary)

N. LESS

The South-Eastern-Bükk is divided into three phytogeographical units. The north-western unit with limestone bedrocks is the highest one and is mainly covered by beech forests (Melitti-, Aconito-Fagetum) and with their varieties with hornbeam. On tops and ridges varieties of linden-ash rocky forests (Tilio-Fraxinetum) are dominant.

The lower unit on the south-east is the largest in extension. On south facing slopes one can find the mosaic-like pattern of communities most typical for the South-Eastern Bükk. These are dry steppe grasslands (Pulsatillo-Festucetum rupicolae), karstic shrub forests (Ceraso-Quercetum) and thermophilous oakwoods (Corno-Quercetum). It is here where these communities reach their largest extension in Bükk Mts. as a whole. The richest in species are communities of the Kisgyöri-Galya Mt. which has an exposed position. Northern slopes are covered with oak-hornbeam forests (Quercus-Carpinetum) and sessile oak-turkey oak forests (Quercetum petraeae-cerris).

The smallest unit on the south-west is built up by various bedrocks (mainly shales and limestone) therefore its vegetation is as well the most diverse. The abovementioned thermophilous communities and Tilio-Fraxinetum are typical on limestone while on shales Quercetum petraeae-cerris and acidophilous communities appear. Among the latest ones the most interesting are the acidophilous beech forests (Descampsio-Fagetum) with whortleberry (*Vaccinium myrtillus*).

Irodalom

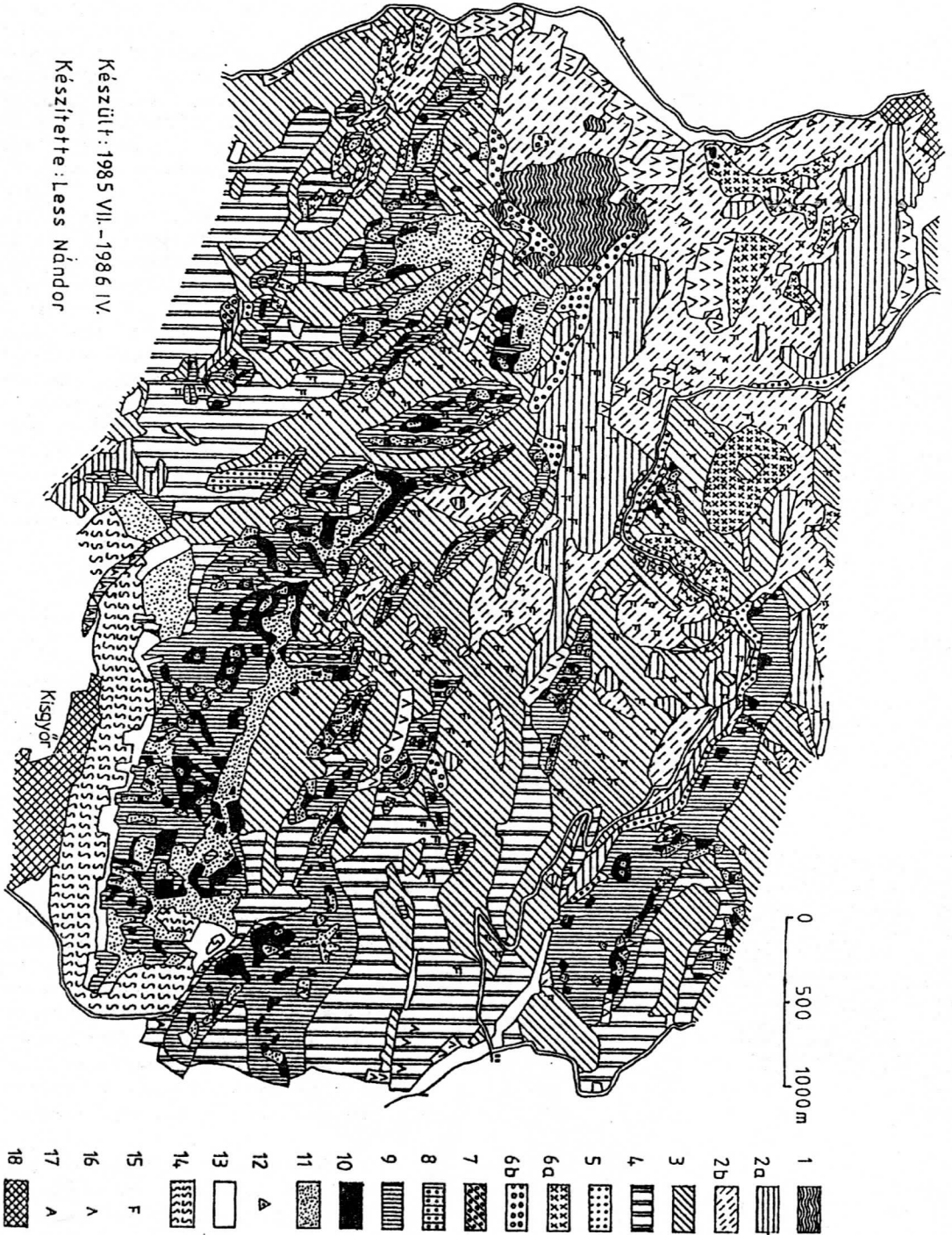
- BALOGH K. (1964): A Bükkhegység földtani képződményei. – Magyar Áll. Földt. Int. Évk. **48**: 245-719.
- BUDAI J. (1912): A belpátfalvai Békőhegy flórája - MBL **11** (1-5): 68-71.
- BUDAI J. (1913): Újabb adatok a Bükk hegység és dombvidéke flórájához. – MBL **12**: 315-327.
- GYULAI P. – SZIGETI J. (1986): Védelemre érdemes: a Délkeleti-Bükk. – Búvár **41** (4): 22-23.

- HORTOBÁGYI T. – SIMON T. (szerk., 1981): Növényföldrajz, társulástan és ökológia. – Tankönyvkiadó, Bp. 546 pp.
- HULJÁK J. (1927): Florisztikai adatok a Bükk és a Mátra hegyvidékének ismeretéhez. – Magyar Bot. Lapok 26: 23-25.
- HULJÁK J. (1929): A *Daphne cneorum* L. és néhány érdekesebb növény előfordulása a Bükkhegységben. – Magyar Bot. Lapok 28: 34-36.
- JÁVORKA S. – SOÓ R. (1951): A magyar növényvilág kézikönyve I-II. – Akad. K., Bp. 1120 pp.
- JAKUCS P. (1961): Die phytozöologischen Verhältnisse der Flaumeichen-Karstbuschwälder Südostmitteleuropas. – Akad. K., Bp. 361 pp.

- LESS N. (1988): A Délkeleti Bükk vegetációtérképe. – Bot. Közlem. (1987-1988) 74-75: 111-120.
- SOÓ R. és mtsai. (1943): Előmunkálatok a Bükkhegység és környéke flórájához. – Bot. Közlem. 40 (3-4): 169-221.
- SOÓ R. (1964-1980): A magyar flóra és vegetáció rendszertani és növényföldrajzi kézikönyve I-VI. – Akad. Kiadó, Bp.
- SUBA J. (1983): A Bükk növényei. In: SÁNDOR A. (Szerk.): Bükki Nemzeti Park. – Mezőgazdasági Kiadó, Bp. pp.: 189-236.
- ZÓLYOMI B. - JAKUCS P. - BARÁTH Z. - HORÁNSZKY A. (1955): Forstwirtschaftliche Ergebnisse der Geobotanischen Kartierung im Bükkgebirge. - Acta Bot. Acad. Sci. Hung. 2: 361-395.



I. ábra. A Délkeleti-Bükk áttekintő térképe.



Készült: 1985 VII. - 1986 IV.
Készítette: Less Nándor

2. ábra. A Délkeleti-Bükk vegetációtérképe.

1. montán bükkös; 2a. Szubmontán bükkös; 2b. gyertyános bükkös; 3. gyertyános tölgyes; 4. cseres tölgyes; 5. szurdokerdő; 6a. hárs-köris sziklaerdő; 6b. hársas törmeléklejtő erdő; 7. áfonyás mészkerülő bükkös; 8. mészkerülő tölgyes; 9. mészkedvelő tölgyes; 10. karsztbokorerdő; 11. lejtősztyepprét; 12. sziklagyep; 13. rét, legelő; 14. kert, szőlő, győmölcsös; 15. kőrisesedés; 16. fenyő-telepítés; 17. akác; 18. beépített terület.